

**REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT CU TITLUL:
SCRIITORII ACTERIAN: STUDIU MONOGRAFIC**

DRD. MIHAELA ANDREEA MURARIU,
UNIV. „LUCIAN BLAGA”, SIBIU

Partea întâi (inclusiv capitolele I și II, reprezentând biobibliografia scriitorilor Acterian și contextul literar și publicistic interbelic) dezbate problematica generației '30. Generația de tineri care și-a exprimat crezul artistic între cele două războaie mondiale a fost considerată atât de critica literară, cât și de critica de idei, o generație de referință în istoria literaturii române. Dintr-un anumit punct de vedere, critica a canonizat această generație și a prefigurat un orizont de receptare al unui fenomen fără precedent în literatura noastră: o multitudine de idei social-politice, un întreg ansamblu de creații literare, un fenomen publicistic care s-a manifestat în paginile a zeci de reviste literare, tineri care au decis să înfrunte regimul comunist din România și alții, la fel de străluciți, care au plecat în Europa, chiar Australia (cum este cazul lui Lucian Boz).

Discutăm, în primul rând, despre o generație care a negat, apoi a creat. În primul rând, a căutat o modalitate de a defini autenticitatea ca stil de viață și de creație. Tinerii care au scris poezie, proză, teatru, au scris pagini întregi de jurnal și de memorialistică, s-au dezlănțuit în publicistică, au fost, mai mult sau mai puțin, simpatizanți/adepti ai mișcărilor politice din România interbelică.

În al doilea rând, subiectul cercetării noastre îl reprezintă o generație care a fost denumită ca *tânăra generație*, *generația pierdută*, *generația '30*, *generația '27*, *generația criterionistă*, *generația risipită*, o generație care îi va cuprinde pe: Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran, frații Acterian, Mihail Polihroniade, Petre Comarnescu, Mircea Vulcănescu, Nae Ionescu, Constantin Noica, Dinu Pillat, Marietta Sadova, Alice Botez, Clody Bertola, Nicolae Steinhardt, Ionel Teodoreanu, Radu Gyr, Barbu Brezianu și pe mulți alții.

Reprezentanții aceștia vor adera atât la principiile tradiționalismului, cât și la cele ale modernismului lovinescian, dar care, mai presus de cele două direcții, va produce, în fapt, sincronismul cu realitatea culturală și socială a Europei din acel moment istoric. Mulți dintre reprezentanții acestei generații au avut acces la cunoașterea culturii europene prin burse de studii, doctorale sau de altă natură. Efectul acestor peregrinări a fost contactul direct cu factorii majori de cultură: reprezentanți ai culturilor altor civilizații, instituții naționale de prestigiu, manifestări, congrese sau alte reuniuni în diferite domenii ale artei și culturii. Revenirea în România a însemnat un proces de aliniere, de sincronizare cu valorile Europei.

În al treilea rând, vorbim despre o generație formată din filologi, filosofi, avocați, medici, artiști plastici, absolvenți de facultăți care au fost atrași de mirajul ideilor mistico-legionare sau comuniste, opțiuni care le vor decide viitorul social și profesional.

În al patrulea rând, o generație al cărui avânt spiritual nu a mai fost întrecut de nicio altă grupare, dar al cărui declin a încercat să încarcereze minți luminate și idei care au reorganizat multe domenii ale culturii. O generație care a avut o dublă opțiune de a se manifesta: pe de o parte, acceptarea emigrării ca o posibilitate de a înfrunta istoria (în cazul lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu), iar pe de altă parte, opțiunea de a supraviețui României comuniste, de a înfrunta închisorile regimului totalitarist, confiscarea averilor, a tuturor drepturilor sociale și anularea dreptului de a profesa. O generație pe care derularea evenimentelor istorice a scindat-o în două falii: pe de o parte, intelectualii pe care Occidentul i-a asimilat și cărora le-a promovat ideile, concepțiile filosofico-religioase, cărțile, studiile; pe de altă parte, intelectualii care au înmulțit numărul infractorilor din închisori, care au îndurat suplicii ce ne îngrozesc și astăzi, care nu au mai putut niciodată să se reabiliteze social și profesional și care, în unele dintre cazuri, au așteptat anii 1990 pentru a publica tot ceea ce sistemul comunist refuzase a le fi acceptat ca valoare intrinsecă.

Și nu în ultimul rând, estimăm că „tânăra generație” a fost scindată ca oportunități, dar unitară ca fond comun de idei, de resurse, de asumare a libertății totale de creație și de comuniune a ideilor.

În perioada interbelică au coexistat în viața literară românească trei direcții: modernismul lovinescian, tradiționalismul-gândirist și fenomenul avangardist.

Generația care s-a format și s-a afirmat în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost denumită de criticii literari, sociologi, filosofi, oameni politici în diferite și variate moduri de expresie: generația '27, tânăra generație, generația anilor '30, generația trăiristă, experimentalistă, ortodoxistă, generația criterionistă/ generația '34; indiferent dacă am epuizat sau nu toate sintagmele ce definesc, în fapt, aceeași realitate socio-culturală, reprezentanții acestei generații istorice au marcat într-un mod profund și inegalabil istoria socială, politică, literar-culturală a națiunii noastre ca expresie manifestată a factorilor etnic, etic și estetic, precum și a reprezentanților unor generații ulterioare ce nu au încetat a se raporta la acest moment de vârf al culturii românești.

O parte dintre reprezentanții generației vor deveni, așa cum precizează Z. Ornea, adepți ai lui Corneliu Zelea-Codreanu: Mircea Eliade, Emil Cioran, Marietta Sadova, Haig și Arșavir Acterian, Constantin Noica. Mircea Vulcănescu rămâne un punct de echilibru între

curentele de extremă, iar alți reprezentanți își afirmă atitudinea neutră față de tendințele socio-politice ale timpului: Jeni Acterian, Alice Botez, Alexandru Elian ș.a.

Alături de fratele său, de Mircea Eliade, Emil Cioran, Marietta Sadova, Constantin Noica, Horia Stamatu, M. Polihroniade, Dan Botta, Ernest Bernea, Constantin D. Amzăr, Ion Ionică, Ion Cantacuzino, Victor Vojen, Traian Herseni etc., Haig Acterian a fost fascinat de carismatica personalitate a lui Corneliu Zelea Codreanu și a aderat activ la mișcarea legionară.

Haig, recunoscut în lumea teatrului ca regizor, cronicar dramatic, publicist de o extraordinară forță și vivacitate a ideilor despre teatru, cel care a proiectat o nouă viziune în conturarea dimensiunii spectacolului de teatru în ansamblul său, este și cel care a fost implicat politic cel mai profund. E drept, a crezut într-o mai mare măsură în idealul Legiunii. A fost, poate, cel căruia istoria i-a oferit „șansa” unei puternice implicări social-politice în programul ideologic al mișcării, așa încât perioada directoratului său, ce-i drept, scurtă de la Teatrul Național din București, a fost efectul implicării sale politice în programul lui Corneliu Zelea-Codreanu. Considerăm că Haig Acterian este regizorul român, de origine armeană, care a schimbat viața teatrului, concepția despre regie, arta actorului, rolul dramaturgului, învățământul superior de artă, atât pentru perioada 1930-1943, cât și ulterior.

Arșavir Acterian a supraviețuit nu numai generației sale, cât și regimului totalitarist din România. A fost marcat de atmosfera interbelică în care și-a oferit cu generozitate amprenta personalității sale, a îndurat detenția cu convingerea că istoria nu poate fi învinsă, ci acceptată, a vegheat la căpătâiul lui Jeni, purtând cu sine neputința de a-și ajuta sora suferindă, l-a plâns pe Haig mort pe frontul din răsărit, s-a înconjurat de atâția oameni necunoscuți ai noului regim, fiind comunicativ, dar fără excese în a se recomanda pe sine însuși în ultim reprezentant al unei generații de mare valoare estetică, și apoi, cu uimire, a trăit zilele în care comunismul se strecura, nostalgic, în cutia Pandorei unei omeniri obosite de excese și ineptii social-politice devastatoare.

A supraviețuit, alături de Arșavir, numele unei familii de armeni care a dat culturii române un mare regizor și estetician al teatrului românesc, un poet asupra căruia istoria literară va trebui să reflecteze, cu atenția cuvenită, pentru a-i încadra versurile în lirica inconfundabilă a secolului XX, (Haig Acterian), o prezență feminină unică în decorul insuficient explorat al diaristicii feminine a secolului XX (Jeni Acterian).

Jeni Acterian a fost o prezență vie, activă în perioada discutată. S-a format printr-un proces continuu de asimilare, de lectură, de trăire a vieții de liceu și de facultate. Și-a privit critic colegii și prietenii, și-a judecat dur și ironic dascălii și formatorii, a deschis un lung proces iubirii incriminate de prea multă luciditate, a scris cu frenezie. Un jurnal ca un roman,

câteva scrisori și a realizat desenele care însoțeau dărilor de seamă ale Clubului „Penei Trăsnite”. A suferit fizic de o boală rară și neiertătoare. I-a fost frică de moarte și peste acest prag a trecut mult prea devreme.

Partea a doua a cercetării este dedicată analizei operei lui Haig Acterian. În ciuda unui destin personal zbuciumat, a unei existențe, pe cât de tumultuoase, pe atât de scurte (este dat dispărut pe frontul din Kuban în 1943, născut fiind în 1904), a unor azeziuni și simpatii politice nefaste evoluției țării noastre, Haig Acterian își va impune contribuția într-un domeniu care se afla într-o perioadă de profunde transformări, atât la nivel formal, cât și structural, și anume teatrul ca instituție importantă de cultură și teatrul ca mișcare teatrală în contextul ideilor europene despre regie, arta actorului, arta dramatică, organizarea teatrului, elemente de dramaturgie și multe alte elemente de teorie teatrală, despre care vom discuta în lucrarea de față.

Din punct de vedere cronologic, paginile scrise de Haig Acterian sunt cuprinse între anii 1929 – 1941 (publicate antum) și vom discuta și despre publicații postume, după 1990, grație eforturilor lui Arșavir Acterian de a vedea publicată opera lui Haig și a lui Jeni Acterian.

Ca poet, sub pseudonimul Mihail, Haig Acterian publică volumele de versuri *Agonia* – 1929, și *Urmare* – 1936. O parte din aceste versuri sunt semnalate și în paginile revistei *Vremea*. Manuscrisul care conținea *12 sonete creștine* – 1939, va fi publicat postum. În anul 1996, la editura *Ararat*, apare volumul de versuri *Poeme*, care cuprinde toate versurile scrise și (ne)publicate în perioada interbelică, semnate de poetul *Mihail*.

Unica proză scrisă de Haig Acterian apare integral în paginile revistei *Apostrof*, nr. 34 (3435) din 1993, iar în volum în anul 1994, la editura Institutului European, volum intitulat *Cealaltă parte a vieții noastre*. Proza se numește *Moartea moșului Iliășu*, atât în revistă, cât și în volum.

Piesa de teatru, unica de altfel, scrisă de teoreticianul și eseistul teatrolog Haig Acterian, *Dialog între închipuiri*, apare în 1994, la editura Institutului European, volum intitulat *Cealaltă parte a vieții noastre*.

Eseistica teatrală, cronicile dramatice apar edit în presa timpului său și, unele dintre ele, în volume de sine stătătoare, altele în volum abia după 1990. În ordine cronologică, discutăm despre studiul amplu *Pretexte pentru o dramaturgie românească*, care apare la editura *Vremea*, în 1936, cu un cuvânt înainte de Gordon Craig, în volum. Părțile acestui emblematic volum au apărut și în reviste și publicații ale vremii, așa cum se va putea vedea în lucrarea de față: *Despre tragic*, *Pretexte pentru o dramaturgie românească*, *Note pentru drama și arta dramatică*, *După un veac de teatru românesc*. Reeditarea acestui studiu va fi semnalată în

anul 1994, la editura Institutului European, în volumul *Cealaltă parte a vieții noastre*. Tot în același an apare în broșura-volum *Gordon Craig și Ideia în teatru*, editura Bucovina, în 1936, reeditat în același volum *Cealaltă parte a vieții noastre*. (1994)

Studiul *Organizarea teatrului* apare în paginile revistei *Rânduiala*, în 1938, în 1994 reeditat în același volum despre care am discutat în prealabil. Lucrarea *Limitele artei* apare la editura *Luceafărul* în 1939, regăsindu-se în 1994 în volumul *Cealaltă parte a vieții noastre*.

Monografia dedicată lui *Shakespeare* apare în anul 1938, la *Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”*, iar studiul monografic *Molière* rămâne în manuscris până în 1995, când, din grija și atenția lui Arșavir Acterian, editura *Ararat* va publica această monografie, ultima mare lucrare a lui Haig Acterian, scrisă în zilele de detenție în închisoarea de la Lugoj, înaintea trimerii acestuia pe frontul de est, în Kuban.

Paginile de jurnal, puține la număr, intitulate *Cealaltă parte a vieții noastre. Jurnal (1934 - 1935). Roma – Genova – Paris*, rămân în manuscris până la publicarea volumului *Cealaltă parte a vieții noastre*.

Correspondența lui Haig Acterian conține numeroase scrisori între Haig și familia lui (părinți, Arșavir și Jeni Acterian), pagini inedite pe care revista *Ararat*, nr. 19-20 (424 – 425) din 1 – 31 octombrie 2009, le va publica. De asemenea, scrisori de dragoste între Haig Acterian și Marietta Sadova, soția acestuia, fragmente publicate în revista *Studii și cercetări de istoria artei*, tomul 30 din 1983, apoi *47 de scrisori ale lui Edward Gordon Craig (1934 - 1937) către Haig Acterian*, corespondență publicată postum în 1994, în volumul *Cealaltă parte a vieții noastre*, corespondența cu Mircea Eliade, publicată în volumul îngrijit de Mircea Handoca *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. 1, editura Minerva, București, 1993.

Temele recunoscutibile în volumul *Agonia* sunt: căutarea și așteptarea divinității, exacerbarea firii umane în așteptarea îndumnezeirii, presentimentul acut al morții trăit în note incantatorii, de origine folclorică, ritualuri păgâne cântate ca în bocetele/descântecele populare, tema biblică a lui Ioan Botezătorul, tema iubirii trupești.

În al doilea volum de versuri, *Urmare se desparte de tensiunea religioasă a primei plachete de versuri*. Deși versurile au sensibilitate, se pare că eul liric este în căutarea iubirii, a morții, a panteismului ca retragere într-o natură impregnată de ființe magice.

12 Sonete creștine nu respectă formal regulile sonetului. Aproape toate dintre ele sunt imnuri dedicate cuvântului creator sau obsesiei creației literare. Toate aceste sonete se caracterizează printr-un ermetism de mesaj poetic, eliptic și autosuficient. Este interesant de remarcat faptul că versurile lui Mihail devin, pe măsură ce eul liric se cristalizează, tot mai închise în ele însele, tot mai încryptate, având certe valențe moderniste (barbiene).

Putem semnala vârste poetice diferite, extraordinară dovadă de diversitate tematică și stilistică în cazul poetului Mihail. Trecând de la metafora clasică la sinecdoca unui simbolism încifrat, Haig Acterian/Mihail este o voce poetică bine conturată în contextul liricii perioadei interbelice.

Lui Haig Acterian îi apar două monografii de autor: *Shakespeare* (1938) și *Molière*, finalizată în închisoarea de la Lugoj și publicată de Arșavir Acterian în 1995.

Monografia lui Haig Acterian *Shakespeare* este formată din trei secțiuni: *Viața*, *Opera* și *Critice* și respectă cele trei principii de alcătuire a unei lucrări de o asemenea anvergură: viața dramaturgului este bine conturată, destinul personal s-a configurat, ținând cont sau nu de evoluția societății în care Shakespeare a trăit. Desigur că întreg studiul monografic se referă la dramaturgia shakespeariană, însă există câteva pagini în care Haig Acterian își exersează intuiția și discursul critic asupra poemelor lui Shakespeare. Într-o exprimare metaforică, cu un discernământ al formulei lirice în fața dramaticului, Haig Acterian descoperă esența a ceea ce poate să însemne descoperirea poeziei pentru noi toți. Putem remarca faptul că Haig este un excelent critic literar cu o viziune tulburătoare asupra fenomenului poetic în sine.

Monografia *Molière*, adusă în fața publicului prin grija și atenția lui Arșavir Acterian la editura Ararat în anul 1995, se face remarcată mai ales prin corelarea vieții particulare a lui Jean Baptiste Poquelin (Molière) cu întreaga sa activitate de actor, autor dramatic, regizor. Viața se desfășoară pe scenă și în afara ei cu aceeași intensitate, cumulând stări, sentimente, trăiri, timp dilatat prin forța de sacrificiu a luptei cu creația. Scrisă într-un stil de roman biografic, monografia îl focalizează pe Haig Acterian în rolul de scriitor, de analist al unei biografii de marcă a istoriei culturale a Franței secolului al XVII-lea. Viața lui Molière este urmărită de tot ceea ce este omenesc și e supusă derizoriului judecății firii umane, însă opera sa este memorabilă: 30 de piese de teatru, reprezentate la Curtea regelui Ludovic al XIV-lea (între anii 1659-1673) și la Paris (între anii 1659-1673).

Această monografie se configurează după o altă matrice decât cea despre care am discutat în paginile anterioare. Fără a-și mai împărți discursul între elementele biografice și coordonatele operei, Haig Acterian scrie o monografie în care bio-bibliografia reprezintă singura condiție de organizare a materiei livrești.

Sugestiv este finalul acestei scrieri monografice, pe care îl putem denumi roman biografic. Stilul lui Haig Acterian este grandios și tumultuos, surprinzând foarte precis și punctual, esențialul ca notă definitivă a vieții și operei cercetate. Finalul acestei pseudoroman îl prefigurează pe Haig Acterian ca poet și prozator, diarist, alături de întreaga și vasta

activitate de cronicar teatral pe care a desfășurată cu rapiditatea împlinirii unui destin care nu a mai avut răbdare.

Haig Acterian a scris și o piesă de teatru, intitulată *Dialog între închipuiri*, care a reprezentat propria proiecție a dramaturgului asupra supratemei jertfei creației. Dar ni s-a părut interesant de observat faptul că Haig Acterian a avut o preferință specială pentru mitul creației. A fost un spirit tangent cu sacrificiul de sine: în viață și în opera lăsată unor generații care vor trebui a-i înțelege viziunile și truda.

În proză putem discuta despre o singură povestire semnată de Haig Acterian, rămasă în manuscris până în momentul publicării ei în revista *Apostrof*, nr. 34 (3435), din anul 1993, la rubrica *Arhiva „A”*, iar un an mai târziu, în 1994, în volumul *Cealaltă parte a vieții noastre*, cu titlul *Moartea moșului Iliășu*.

Fenomenul publicistic românesc interbelic poate fi abordat din cel puțin două perspective distincte, dar complementare, având în vedere atât factorul cronologic, cât și pe cel social: pe de o parte putem discuta despre presa literară interbelică, cu referire directă la publicațiile în ale căror pagini literatura și eseistica culturală ocupă ponderea principală; pe de altă parte vorbim despre ideologia de extremă dreapta care a generat în România mișcarea de tip legionar, ale cărei principii și idei de forță au fost mediatizate de revistele și publicațiile de extremă dreapta, precum și despre mișcarea de extremă stânga, manifestată ca o consecință a formării partidului comunist și de publicațiile care au aderat la acest tip de ideologie.

Mișcarea legionară s-a manifestat în România ca o aderență a mișcării naționalist-fasciste. A fost ilustrată în numeroase publicații de tip legionar, între anii 1927-1941. Cele mai importante ca impact în rândul simpatizanților mișcării (și nu numai) au fost: *Pământul strămoșesc*, *Buna Vestire*, *Cuvântul*, *Axa*, *Cuvântul studențesc*, *Dreapta*, *Ideea românească*, *Rânduiala*, *Vestitorii*.

Într-o ordine cronologică a datei lor de apariție, publicistica lui Haig Acterian este cuprinsă între anii 1929 și 1940 (1941) și numără reviste precum: *Ultima oră*, *Adevărul*, *Vremea*, *Bluze albastre*, *Floarea de foc*, *Ani*, *Revista Fundațiilor regale*, *Buna Vestire*, *Rânduiala*, *Universul literar*, *Bahag*, *Axa* ș.a.

Printre articolele și studiile publicate de Haig Acterian în revistele interbelice, am descoperit un medalion literar dedicat scriitorului Gala Galaction, în revista *Ultima oră*, într-o pagină memorială dedicată scriitorului Gala Galaction la aniversarea celor cincizeci de ani.

Deși membru activ al mișcării legionare din România, Haig Acterian a scris foarte puține articole militante sau incitante în acest sens. Întreaga sa publicistică a fost doar marca profesionalizării unei vocații pe care a manifestat-o din plin. În revista *Buna Vestire* întâlnim

un astfel de articol de luptă legionară. În numărul 254 din 1938, găsim primul articol scris în spiritul misticismului legionar, o proiecție între vis și realitatea existentă. Este un editorial în care lupta și unitatea legionară sunt ideile-forță care guvernează textul.

În 1931 Haig semnează în *Adevărul*. În presa literară românească interbelică, revista *Adevărul* este una dintre cele cu impact puternic, alături de alte publicații: *Azi*, *Adevărul literar și artistic*, *Vremea*, *Rampa*, *Revista Fundațiilor regale*, *Arta*, *Excelsior* ș.a. În această revistă Haig Acterian publică un articol despre arta dramatică, mai precis despre influențele naturalismului manifestate în teatru.

Pe prima pagină a *Adevărului*, în numărul următor, (1931) lui Haig i se publică un articol intitulat *Eminescu, Slavici și teatrul românesc*. Tot în același an 1931, Haig publică numeroase articole în *Vremea*. Multe din aceste articole vor face parte din eseurile teatrale și studiile publicate câțiva ani mai târziu, în condițiile în care multe dintre aceste articole nu vor suferi nicio modificare din partea publicistului Haig Acterian. Condeiul de jurnalist va forma de cel al eseistului, în măsura în care viziunea unei noi mișcări teatrale se formează încă din acești ani de publicistică.

În numărul 191 din 1931 al revistei *Vremea*, Haig publică articolul *Brezeanu*, un medalion consacrat actorului Ion Brezeanu. În numărul 192 din același an 1931, în *Vremea* apar două articole ale lui Haig: *Despre dialog și Actorul și personajul*. În numărul 183 din același an al revistei, Haig Acterian publică un articol foarte interesant de istoria teatrului, ca urmare a amplei sale documentări din perioada 1929-1930 de la Viena și Berlin. Neuitând să precizeze sprijinul primit din partea directorului bibliotecii *National Bibliotek* din Viena, Haig Acterian scrie un articol care va fi rezultatul orelor îndelungate de studiu pe care le-a petrecut în biblioteca menționată.

În anul următor, în 1932, Haig Acterian va publica un articol în revista *Bluze albastre*. Deși Mihail Sebastian menționează în *Jurnalul* său că Haig ar fi fost comunist, articolul publicat, intitulat *Teatrul creator* nu conține niciun element de ideologie de stânga.

În același an Haig Acterian va colabora și la revista *Floare de foc*. În numărul 4-5 al revistei Haig Acterian va publica un amplu articol despre spectacol, mult diferit prin dimensiunea și stilul folosit în scriitură. Mai degrabă un eseu bine documentat, articolul este scris într-o manieră naturalistă.

În perioada imediat următoare, Haig Acterian nu va mai publica niciun articol de estetică teatrală sau cronică literară; peste trei ani, în 1935, în revista *Ani* îi va apărea articolul *Regizorul Eugeniu Vahtangov*.

În *Revista Fundațiilor regale* apare studiul *Note dramaturgice*, text care va face parte integral din *Note pentru drama și arta dramatică*, eseu ce va fi publicat și în volum în anul 1936, cu titlul *Pretexte pentru o dramaturgie românească*. Articolul cuprinde ideile novatoare referitoare la importanța activității dramaturgului, despre însemnătatea oglinzii în desăvârșirea artei actorului, despre dialogul dramatic, despre Goethe-regizor, despre directorii de teatru și de scenă, despre moravurile teatrelor bucureștene și lista ideilor din amplul studiu nu este epuizată.

În numărul 12 din 1935 al *Revistei Fundațiilor regale*, Haig Acterian va publica mult comentatul său articol *Cinci măști*. Primul despre care va scrie este E. G. Craig, sub masca omului frumos. Cea de a doua mască este Werner Krauss, actor de excepție, despre care Haig Acterian scrie, printre altele, că avea o uriașă forță de a se uni cu personajul interpretat, printr-o autentică introspecție și trăire a rolurilor jucate. Urmează spre analiza publicistului cea de a treia mască, Ettore Petrolini, actor italian care se manifestă ca romancier, dramaturg, cântăreț, dansator. Haig scrie apoi despre cea de-a patra mască, Nottara. Ultima dintre cele cinci măști dezvăluite de discursului jurnalistic acterian este regizorul Paul Gusty.

Primul eseu publicat, de o importanță extraordinară în conturarea reformei teatrale pe care a gândit-o Haig Acterian este *Pretexte pentru o dramaturgie românească*, în 1936, la editura Vremea, reeditat în volumul *Cealaltă parte a vieții*, în anul 1994. Studiul apare în contextul în care mișcarea teatrală din România cunoaște o perioadă de schimbări fundamentale, atât din punctul de vedere instituțional (teatre și companii de teatru, directori, regizori, actori, artă scenică, montări de piese, cronică teatrală), cât și din punctul de vedere al esteticii și al studiilor teoretice destinate teatrului ca artă dotată cu propriile mijloace de exprimare și de expresivitate.

Un nume de referință pentru dramaturgia interbelică a fost Edward Gordon Craig, actor englez, regizor de teatru, producător și teoretician care a influențat dezvoltarea teatrului în secolul al XX-lea. Haig Acterian a dezvoltat o frumoasă relație de prietenie cu Craig, a purtat o însemnată corespondență cu acesta, fapt care va fi reflectat în volumul de corespondență *47 de scrisori ale lui Edward Gordon Craig către Haig Acterian – 1934 – 1937*. Aceste scrisori au rămas în manuscris până în 1994 când au fost publicate în volumul *Cealaltă parte a vieții*. Haig îi dedică un studiu omului de teatru englez, în anul 1936, numit *Gordon Craig și Ideia (Ideea) în Teatru*. În aceste pagini de adevărată confesiune, Haig Acterian ne dezvăluie întâlnirea pe care a avut-o la reședința din strada Costa di Serretto, Geneva cu sir Gordon Craig, vizită în descendența participării la un congres internațional de teatru de la Roma în toamna anului 1934, prilej cu care s-au întâlnit cele mai reprezentative

personalități din lumea teatrului acelor timpuri: Maeterlinck, Pirandello, Joseph Gregor, Jules Romains, Marinetti, Tairoff, Gordon Craig și alții.

Un rol deosebit ca pondere în ampla viziune și gândire pe care Haig Acterian le-a transmis teatrului românesc l-a ocupat restructurarea învățământului academic de specialitate. În studiul *După un veac de teatru românesc* Haig Acterian proiectează o reformă a acestui învățământ: durata ar trebui să fie de 3 ani, a câte 9 luni de studiu/ an, cu 5 ore de cursuri/ zi. Materiile care ar conduce la dezvoltarea întregului potențial al candidatului la deplina maturitate de expresie artistică a actorului ar fi în număr de 12 materii de studiu.

Revenind la articolele pe care le scrie Haig Acterian, în revista *Buna Vestire* Haig va publica câteva dintre articolele sale, dintre care menționăm: *Teatrul ca factor de cultură națională*, *Din luptă*, *Critica criticei dramatice*, *Forma*, *Artă și colectivism*, *De ce postește Mahatma Gandhi*. În numărul 327 din aceeași publicație, lui Haig Acterian îi apare articolul *Forma*. În numărul 330 din *Buna Vestire*, Haig publică articolul *Artă și colectivism*. Articolul *De ce postește Mahatma Gandhi?*, apărut la rubrica de cronică a ideilor, scoate la iveală un condei eseistic de o profunzime incredibilă de idei.

În revista *Rânduiala* din 1938 apare un articol intitulat *Organizarea teatrului*, care va fi publicat și ca eseu în același an. În acest eseu Haig Acterian configurează altă viziune asupra organizării teatrului: astfel, teatrul va fi o instituție regională (regizorul își imaginează cinci zone de activitate teatrală în: 1. Muntenia și Dobrogea, 2. Moldova și Basarabia, 3. Bucovina și Maramureșul, 4. Ardealul, 5. Banatul și Oltenia); în orașele mari ale țării vor exista teatre comunale: în Iași, Chișinău, Cernăuți, Cluj, Oradea, Timișoara, Arad, Craiova, Brăila, Constanța.

În numărul 1 al revistei *Universul literar* jurnalistul semnează articolul *Note despre tragedia greacă*; este un articol-eseu de estetică teatrală, în care Haig Acterian apelează la formația sa de actor și regizor, teoretizând cele mai importante aspecte ale tragediei antice grecești: Sofocle, Euripide, Eschil, Aristot sunt cei care au stabilit reperele dramei în antichitate.

În numărul 3 al *Universului literar*, Haig Acterian publică articolul *Condiția omenească și neomenească a artistului*. Făcând parte din articolele despre artă și condiția artistului, textul se înscrie în seria acelor idei înalte care abordează perfecțiunea artistică construită de artist. În numărul 4 apare articolul *Răstălmăcire sau originalitate în artă*. Tot în aceeași categorie stilistică se încadrează și articolul *Arta și obiect* din numărul 5 al aceleiași reviste. Articolul se poate încadra în domeniul filosofiei artei și este o interesantă expunere cu caracter didactic asupra raportului dintre artă și obiect. Seria articolelor destinate artei

continuă și în numărul următor al revistei, ocazie cu care Haig Acterian publică articolul *Artă și asceză*.

În numărul 9 al revistei *Universul literar*, Haig Acterian se ocupă de raportul dintre obiectiv-subiectiv în artă, semnând articolul *Subiectiv și arta*. În aceeași sferă a publicațiilor despre estetica artei se află și studiul *Limitele artei*, publicat în 1939.

În revista *Axa* Haig publică articolele *Organizarea teatrului și Educația actorului*. Articolul *Organizarea teatrului* este publicat în perioada directoratului său la Teatrul Național. Deși unele dintre idei fac parte din eseul cu același nume publicat în 1938, textul are caracter programatic și propune soluții pentru dezvoltarea teatrului ca instituție. În numărul 4121 din aceeași revistă, în articolul *Educația actorului*, Haig Acterian scrie despre arta actoricească.

Haig Acterian scrie puține pagini de jurnal, cu titlul *Cealaltă parte a vieții noastre. Jurnal (1934-1935) Roma – Genova – Paris*, care apar în volumul *Cealaltă parte a vieții noastre*. Jurnalul lui Haig Acterian cuprinde câteva pagini de introspecție a stărilor interioare, notații ale unui ritm diurn accelerat (este consemnată o perioadă de dinaintea Crăciunului), fulgurative relatări despre viața și istoria celor trei orașe: Roma, Genova și Paris, locuri pe care Haig le-a vizitat pe când se afla în Italia pentru a studia arta filmului. O altă dată însemnată pentru Haig Acterian a fost participarea la Congresul Internațional de teatru *Volta*, la Roma. Pe parcursul anului următor, Acterian a făcut o călătorie în Franța și în Elveția. De aceea, paginile sale de jurnal (puține la număr) sunt mai degrabă note de călătorie.

Conform studiului lui Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim* (vol. I – *Există o poetică a jurnalului?*), jurnalul lui Haig Acterian îndeplinește funcția de cunoaștere de sine. Jurnalul lui Haig este, după o altă clasificare a criticului mai sus menționat, în funcție de gradul de închidere și deschidere, un jurnal mixt (în care eul interiorizat se întâlnește cu eul social, activ). Conform tipologizării jurnalelor realizată de Michel Leiris, jurnalul lui Haig Acterian este unul mixt, personal și documentar. Valoarea documentară este o consecință a vizitării unor monumente istorice (la Roma, de exemplu). În urma acestor vizite se formează o serie de impresii personale și nu numai, lectura lor având o certă valoare de document personal și documentar. După criteriul menționat de Eugen Simion în *Ficțiunea jurnalului intim* (vol. I), care se referă la *natura caracteriologică a diaristului*, jurnalul lui Haig Acterian este un jurnal psihologic.

Scrisoarea literară este o parte a unei literaturi ascunse, mai curând reprezintă acea literatură din culisele genurilor majore. De pe altă parte, cercetarea paginilor de corespondență pot adăuga multe amănunte despre viața, proiectele profesionale, familia,

prietenii, anturajul, starea societății la un anumit moment etc., elemente importante în procesul de constituire a studiilor cu caracter monografic.

Corespondența purtată de Haig Acterian caracterizează câteva etape distincte ale vieții: corespondența cu Mircea Eliade (1929-1936); corespondența cu părinții (familia) din perioada de formare în domeniul teatrului la Viena și Berlin (după absolvirea Conservatorului), 1929-1930; epistolele de dragoste adresate Mariettei Sadova din perioada Constanța (1297-1928); scrisorile de dragoste cu Marietta Sadova, din perioada Viena-Berlin (1929-1930) și din perioada când Haig Acterian participă la Festivalul Internațional de la Volta (Roma), în 1934-1935; *47 scrisori ale lui Edward Gordon Craig către Haig Acterian* (1934-1937); scrisorile trimise soției sale, Marietta Acterian, din închisoarea de la Jilava, din aprilie 1942-1943; scrisori de pe frontul de răsărit, 1943.

Partea a treia a cercetării noastre monografice se centrează pe evocarea lui Arșavir Acterian, al doilea dintre frații Acterian, cel mai longeviv și, prin urmare, scriitorul-martor al generației sale, al perioadei istorice prin care a trecut.

Cronologic, opera pe care a lăsat-o Arșavir Acterian se constituie din jurnale, portrete literare, un însemnat număr de articole publicate în presa interbelică și pagini de corespondență.

Jurnalele scrise de Arșavir Acterian sunt: *Jurnalul unui leneș* (1929-1945); *Jurnalul lui Nastratin* (1967-1982); „*Criterioniștii*” – pagini de jurnal despre o generație pierdută, însemnări cuprinse în volumul *Intelectualitatea interbelică între ortodoxie și tradiționalism*, se regăsesc în *Jurnalul* de la Humanitas din 2008; *Corabia nebunilor*, jurnal între 1929-1945; paginile de jurnal cuprinse în volumul *Despre mirare* sunt parte integrantă a *Jurnalului* din 2008, publicat la editura Humanitas; *Jurnal în căutarea lui Dumnezeu*.

Portretistica literară, evocările memorialistice sunt publicate în volume ca: *Cioran, Eliade, Ionescu*, editura Eikon, 2003; *Amintiri despre N. Steinhardt*, creștomăție îngrijită de Arșavir Acterian, editura Dacia, 2009; *Privilegiați și năpăstuiți*, editura Institutului European, 1992; *Portrete și trei amintiri de pușcăriaș*, editura Ararat, 2004; *Neliniștile lui Nastratin * Pagini de jurnal * Portrete * Articole*, editura Alfa, 2006; *Intelectualitatea interbelică între ortodoxie și tradiționalism*, editura Vreamea, 2008.

Paginile de cugetări, reflecții pseudo-filosofice, precum și alte mărturii scrise sub forma ideatică și structurală a eseului, în volumele: *Despre mirare*, editura Ararat, 1996; *Cum am devenit creștin*, editura Harisma, colecția *Mărturii*, în 1994.

Publicistica interbelică, cu articole scrise și publicate începând cu 1930, Arșavir Acterian numărându-se colaborator la reviste precum *Fapta*, *Ulise*, *Floarea de foc*, *Axa*, *Vlăstaru*, *Ideea Românească*, *Ani*, *DA și NU*, *Veac Nou*.

Correspondența lui Arșavir cu Jeni Acterian (o parte din ea editată în volumul *Correspondență* a lui Jeni Acterian), cu Emil Cioran (publicată atât în volumul lui Emil Cioran *Scrisori către cei de-acasă*, cât și în *Cioran*, *Eliade*, *Ionescu*), cu Eugen Ionescu, Mircea Eliade, Constantin Noica, Lucian Boz.

Până în 1990 Arșavir Acterian publică în periodicele și revistele timpului, debutând încă din timpul liceului „Spiru Haret” din București, acolo unde, sub conducerea lui Mircea Eliade, va scrie primele articole în revista liceului „Vlăstarul”. După anul 1990 se produce, în fapt, debutul scriitorului, producându-se o adevărată revelație în jurul destinului literar prea puțin cunoscut și mediatizat până la data menționată.

Jurnalul din ediția Humanitas, publicat în 2008, începe firesc, la 22 de ani, cu aceeași simplitate cu care cei mai mulți dintre colegii de generație își notează ritmicitatea trăirilor cotidiene. Observăm că *Jurnalul* lui Arșavir este un repertoriu de nume, personalități, evenimente culturale (evocate, mai ales, în anii tinereții). Rolul diaristului este de a înregistra, ca într-o peliculă de film, ceea ce se întâmplă, sub raportul evenimentialului sau al detaliilor existenței celor observați. *Jurnalul* de la editura Humanitas poate fi analizat atât ca jurnal, cât și ca autobiografie. Cu putere de convingere, scriitorul preferă să trăiască viața și apoi să scrie în maniera après-coup. Conform numeroaselor clasificări întâlnite în studiul critic al lui Eugen Simion *Ficțiunea jurnalului intim*, *Jurnalul* lui Arșavir Acterian este un jurnal personal, un jurnal sthendalian, un jurnal intim, un jurnal de idei (filosofic), un jurnal spiritual. În urma lecturii, rămâi cu impresia puternică de străfulgerare a morții din perspectiva unei vieți debordante de energie, de preaplin, cu dorința de a citi cât mai mult și dintr-o arie de cunoaștere cât mai vastă, de a cunoaște oameni, de a lega prietenii, de a fi în ton cu o generație.

Corabia nebunilor, pagini de jurnal între anii 1929-1945 cuprinde tot ceea ce a scris în perioada de tinerețe diaristul, pagini reluate integral de versiunea completă a *Jurnalului* de la editura Humanitas și „*Criterioniștii*” – *pagini de jurnal despre o generație pierdută* în volumul *Intellectualitatea interbelică între ortodoxie și tradiționalism*.

Multe însemnări de pe vremea detenției Arșavir nu a lăsat. Mărturisește în *Jurnal* că uitarea a fost necesară pentru a putea trece peste forța reprimatoarea a evenimentelor. În volumul *Portrete și trei amintiri de pușcăriaș* Arșavir Acterian relatează despre eliberarea care se transformă într-o prelungire a perioadei de detenției în folosul comunității.

În condițiile de detenție comunistă, Nicolae Steinhardt amintește în *Jurnalul fericirii* trei mari soluții de rezistență în fața oricăror condiții opresive: 1) soluția lui Soljenițan – scăpare nu mai există, tot ceea ce poți face este să te aștepti să mori; 2) soluția lui Alexandru Zinoviev – presupune totala neadaptare la sistem (nebul); 3) soluția lui Churchill și a lui Vladimir Bukovski – presupune lupta cu toate obstacolele, lupta până la capăt.

Lupta a fost a celor care au supraviețuit, într-un fel sau altul, iar neadaptarea la un sistem străin de propriile convingeri politice și sociale i-a caracterizat pe aceia care au mimat „nepăsarea”, „nebunia”. Considerăm că Arșavir Acterian a ales soluția de a lupta până la capăt, fiind un supraviețuitor în fața istoriei și a destinului familiei sale. Acterian a rămas să lupte în lume pentru mântuire, credință, valoarea sufletului, lăsarea în voia divină.

Paginile de *Jurnal* scrise de Arșavir Acterian conturează o atitudine de căutare a divinității încă din tinerețe. Arșavir consideră credința ca pe un punct de referință și admite, filosofic vorbind, o posibilitate de a găsi un sprijin în puterea de a crede. La fel ca existențialistii, Arșavir descrie starea de a crede, anulând rațiunea ca măsură contrapunctică în manifestarea totală a credinței. Și totuși, Arșavir Acterian nu se lasă ispitit de credință până la capăt! Vrea să fie pătruns de credință, însă trăiește încă spaima îndoielilor și a tulburărilor sufletului. Este ca orbul din parabolele biblice, care își dorește Lumina, dar în prezența ei spune că n-o poate întrezări.

Jurnalele lui Arșavir Acterian abundă de înregistrarea faptelor cotidiene, a stărilor descrise cu minuțiozitatea de tip trăirist/ existențialist, a impresiilor de lectură și a raționamentelor de critică impresionistă asupra textelor citite, precum și de realizarea unor adevărate și autentice portrete literare ale diverselor personalități social-cultural-literare cu care scriitorul își intersectează viața într-un calendar al întâlnirilor, prieteniiilor, comuniunilor de idei și de gânduri creatoare.

Mulțimea de portrete literare realizate de scriitor în volume precum: *Neliniștile lui Nastratin* (cu cele două subtitluri: *Pagini de jurnal (1967 – 1982)* și *Portrete* Articole*), scriitorul oprindu-se asupra unor nume ca: Emil Botta, Ion Barbu, Emil Cioran, Petru Comarnescu, Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Nae Ionescu, Vasile Pârvan, H.Dj. Siruni, Petre Țuțea, Mircea Vulcănescu, - *Jurnal* (Editura Humanitas, București, 2008), *Jurnal în căutarea lui Dumnezeu*, îl recomandă pe Arșavir Acterian ca pe un veritabil portretist. Arșavir Acterian realizează portrete realizate prin asemănare (în cazul scriitorilor Aron Cotruș, Ion Vinea, Dan Barbilian (Ion Barbu), Alice Botez, Mircea Streinu ș. a.). Scriitorul realizează portrete compacte, chiar dacă scriitorul crede, prin excelență, că trebuie inventată o poveste pentru a capta atenția cititorului în planul dezvăluirii amănuntelor semnificative despre personalitatea

evocată. În egală măsură, Arșavir creează atât portrete caricaturale. Alături de portrete multe și variate, Acterian își desăvârșește autoportretul în paginile *Jurnalului*.

În volumele *Privilegiați și năpăstuiți* și *Portrete și trei amintiri de pușcăriaș*, Arșavir Acterian a realizat evocări literare. Într-o ordine perfect aleatorie, una dintre aceste evocări îi realizează fratelui său, regizorului Haig Acterian, cu un titlu sugestiv, *Haig Acterian, între fascinația teatrului, poezie și răzbunarea semenilor*. O altă evocare este dedicată vieții și activității literare lui Mihail Sebastian. Nota comună realizării acestor evocări literare este sinteza operei scriitorului prezentat, cu reliefaarea reprezentativității paginilor scrise, cu evidențierea diferențelor specifice tipului de scriitură abordat, cu interpretarea (ca, de exemplu, în cazul lui Steinhardt) a unor opere de maturitate, cu identificarea spiritualității proprii celui care s-a manifestat în zona artisticului. Discutăm despre o altă evocare - *Viața și opera lui Aram Frenkian*. Aram, armean de origine, fusese un om erudit, filosof și bun cunoscător al antichității eline și romane, care a scris atât în română, cât și în franceză. Arșavir realizează un portret succint, urmat de o narare a vieții eseistului, precum și de un tablou sinoptic al principalelor opere eseistice (printre care se întâlnesc și cursuri universitare de istoria literaturii grecești și alte cursuri ce vizează problematici dezbătute de Bergson, Euclide, Socrate, Parmenide, Plotin). În egală măsură, Arșavir scrie despre H. Dj. Siruni, de origine armeană și armenolog renumit, a fost intitulat de Arșavir Acterian *Portretul unui erudit: H. Dj. Siruni*. Textul nu este un portret, ci o amplă evocare cu ocazia sărbătorii centenarului nașterii savantului. Cele câteva pagini descriu într-un stil captivant, de poveste, episoade ale vieții cărturarului.

Ion Barbu, Emil Botta, Emil Cioran, Petru Comarnescu, Alexandru Elian, George Enescu, Vasile Pârvan, Nicolae Steinhardt, Petre Țuțea, Vasile Voiculescu sunt nume despre care Arșavir Acterian scrie în volumul său *Portrete și trei amintiri de pușcăriaș*. Sunt evocări ale unor întâmplări, episoade de viață la care Arșavir participă în mod nemijlocit. Povestește, evocă, mărturisește... Toate aceste evocări rămân un material documentar esențial pentru publicul nespecializat, dar mai ales pentru cel specializat în studiul epocilor literare, cu scopul de a reda notele specifice climatului social și cultural, mentalități, influențe, direcții și atitudini prezente în designul unui anumit timp istoric. Tot un volum de evocări este și *Cioran, Eliade, Ionescu*. Deși multe din paginile acestui volum se regăsesc și în alte lucrări, există și pagini inedite, ca de exemplu: *Emil Cioran și „Schimbarea la față a României”*, (articol de critică a ideilor prezente în volumul lui Cioran), *Emil Cioran, Lacrimi și sfinți, Scrisoare lui Emil Cioran*. Celelalte evocări ale prietenilor săi de adolescență/tinerete sunt publicate și în

voluma precum *Portrete și trei amintiri de pușcăriaș, Privilegiați și năpăstuiți, Neliniștile lui Nastratin*.

Volumul *Despre mirare*, format din eseul despre mirare, paginile de jurnal care tratează problema mirării, a uimirii, a minunilor, precum și o antologie de scriitori/filosofi/apostoli/ sfinți, români și străini, care scriu despre mirare, apare la editura *Ararat* în anul 1996. Fiind opera unui (pseudo)filosof, lucrarea nu are la bază o metodă riguroasă de cercetare a conceptului de mirare filosofică. Arșavir scrie despre starea de a nu înțelege tot ceea ce se întâmplă, ca urmare a neputinței ființei umane de a avea acces la misterele universului. Nu se poate crea fără mirare, fără acea nedumerire în fața misterelor înconjurătoare. Poezia este o emoție sporită în fața misterului, literatura ni se adresează în măsura în care renunțăm la impuritățile unei lumi care nu se află în concordanță cu ceea ce este pur, ordonat, liniștit, armonios. Mirarea este o temă filosofică și din acest punct de vedere se construiește o atitudine în fața lumii și a evenimentelor cronologice existente ca repere în viața personală.

Arșavir Acterian filosofează, caută sensuri adânci ale prelungirii omului în lume; interpretează semnele majore ale existenței umane: nașterea și moartea, boala, neputința de a fi plinar; interpretează ideea de Dumnezeu și de rostuire a Sa în viața umană, indiferența și plictisul ca stări de apărare ale individului ce nu se poate supune rigorilor unor legi pe care le transcede în procesul firesc de cunoaștere și de accesare la Mister. Dar... Arșavir Acterian este un pseudo-filosof, așa cum își intitulează un prim jurnal publicat după 1990: *Jurnalul unui pseudo-filosof*, editura Cartea Românească, București, 1992.

În ceea ce îl privește pe Arșavir, uneori miracolul ține de evenimentele istorice pe care le trăiește în mod nemijlocit, chiar dacă nu în mod activ, ci doar ca martor al schimbării cursului istoriei. Ca un fin observator, înregistrează și comentează istoria cu același ton cunoscător al cronicarului și cu impregnarea plină de vivacitate a pamfletarului eseist.

Viața este un carusel care îi propune ființei umane un interșanjabil joc de roluri, iar paginile de *Jurnal* sunt cele care analizează, cu infinită răbdare reflexivă și o sinceritate propice actului mărturisirii, întreaga atitudine în fața enigmaticelor roluri jucate pe scena vieții.

Pseudo-filosoful Arșavir se va distinge în peisajul publicistic românesc prin gravitatea stilului, prin tonul și modul de a filosofa specific generației '30 care neagă totul de dragul schimbării, admite noi teorii și este conștientă de misiunea ei. În revista *Fapta*, în primul număr se poate citi articolul *Reviste franceze*, un gen de revistă a presei pe care Arșavir o scrie dintr-o perspectivă sociologic-filosofică. În numărul 2 al revistei *Fapta* Arșavir semnează un articol de cronică literară al volumului de poezii *Cu voi scris* de G. Bacovia.

Arșavir se remarcă prin valoarea judecăților în domeniul criticii literare și prin curajul de a nu disimula adevărul în favoarea unei critici părtinitoare. În numărul 4 al revistei *Fapta* se observă o altă pagină de revistă a presei, mai exact a revistelor franceze, semnată de Arșavir Acterian. În numărul 9 din revista *Fapta*, Arșavir Acterian publică articolul *Citind Contrepoint*, adică însemnări de lectură pe marginea romanului lui Aldous Huxley *Contrepoint*.

În numărul 3 al revistei *Ulise* Arșavir publică fragmente din unul dintre jurnalele sale, și anume *Jurnalul unui pseudo-filosof*.

În numărul 4 al *Axei* din 1932, Arșavir publică pagini de jurnal intitulate *Jurnalul unui dezaxat*. Există în aceste pagini o sinceritate a diaristului care se confesează voit, știind că paginile sale sunt citite, dezavuând lipsa de autenticitate. În paginile numărului 7 al *Axei* vedem articolul *Homo americanus* care este un text dedicat studiului omonim realizat de Petru Comarnescu. Numărul 9 al *Axei* ne prezintă o cronică literară despre romanul *Răscoala* a lui Liviu Rebreanu. C. – așa se numește articolul care apare în numărul 13 al revistei *Axa* și care este, de fapt, o însemnare diaristică din 19 august 1932. *Citind...* este un articol care a apărut în numărul 17 din 1933 în revista *Axa*.

Din seria evocărilor portretistice apare în revista *Vlăstaru*, nr. 2-4 din 1934 articolul *Despre profesorul meu de latină, domnul Locusteanu*.

În numărul 3 al revistei *Fapta*, Arșavir este prezent cu un articol despre *D-I C. Rădulescu-Motru și misticismul*. Trecând de la perspectiva sociologic-filosofică la cea critic literară și apoi la cea mistic-religioasă, Acterian se adresează unui cititor inițiat, cultivat, care știe tot atât de multe pe cât cunoaște și publicistul și care, în plus, se poate dovedi un critic la fel de pertinent al informațiilor aduse în discuție. În numărul 6 din *Fapta* întâlnim articolul *D-I Nae Ionescu și catolicismul*, în care, absolut surprinzător față de suflul unei generații care l-a avut formator pe Nae Ionescu, Arșavir Acterian îi combate o serie de articole despre problema catolicismului la români.

În numărul 2 din 1932 al revistei *Ulise*, în colecția *Pancronica*, Arșavir publică articolul *Discuții*, un text al evoluției generației din care face parte, din perspectiva devenirii câtorva colegi și prieteni, în mod special Mircea Eliade și Mihail Sebastian.

Tot în 1932 Arșavir publică în revista *Floarea de foc* articolul *Omul de acțiune*. Este un text satirico-filosofic, fiind o pseudo-prelegere despre oamenii de acțiune sau de bine. În numărul 3 din 1933 al revistei *Floarea de foc*, Arșavir publică articolul *Cumpăna*, un autentic eseu filosofic în care *cumpăna* este, de fapt, starea omului de a transcede realitatea prin

cunoaștere. Această stare nu va fi atinsă decât sporadic, întorcându-se ființa adultă la tihna copilăriei, la starea de mirare și uimire existențială.

În revista *Axa*, în numărul 1 din 1932, Arșavir publică articolul *André Gide comunist*. În numărul 6 din 1933 al revistei *Axa* apare articolul *Cultură artificială*. Articolul are o vădită nuanță anticomunistă și se încadrează stilului satiric-pamfletar al publicistului. *O nouă boală: Autenticitatea* este titlul unui articol semnat de Arșavir Acterian în numărul 11 din *Axa*. Foarte interesantă este viziunea lui Acterian despre ce înseamnă să fii autentic: să crezi cu forța vitalului că tot ceea ce faci, gândești, scrii, crezi în ultimă instanță, este autentic. Marele merit al publicistului este acela de a tempera valul atitudinii autentice care era unul major printre voințele de manifestare ale generației sale. *Război și moarte* este titlul unui alt articol care a apărut în numărul 15 din *Axa*. Arșavir realizează o analiză sociologică a războiului, a consecinței sale imediate, moartea:

În revista *Ideea românească* numărul 2-4, la rubrica *Critice*, semnalăm articolul lui Arșavir Acterian *Gânduri în „luna Bucureștilor” și despre urbanistica românească*. De data aceasta îl regăsim pe publicistul Arșavir Acterian departe de literatură, de teatru, de cinematograful, de critică literară, de filozofie și sociologie, dedicându-se urbanisticii orașului București din 1935.

Articolul *Despre originea lui Mihai Eminescu* poate fi citit atât în revista *Ideea românească*, anul I, numărul 5-10, IX, 1935-II, 1936, cât și în revista *Ani*, volumul III din 1936.

În revista *DA și NU*, numărul 8-9 din 1936, se regăsesc reunite o colecție de scurte (sau mai ample) cugetări filosofice. Fie că este vorba despre existență, vis, rațiune etc., Arșavir Acterian dă impresia unui jongleur sau a unui farseur (de ce nu?) care potrivește cuvintele atunci când nu mai poate de atâta plictiseală. Deși fondul cugetărilor sale este adânc, impresia lăsată este de scriere fulgurantă a unor flash-uri de natură filosofică.

În revista *Veac Nou* din 1937, Arșavir Acterian publică articolul *Visul lui Descartes*. Articolul este o recenzie a cărții lui Constantin Noica *Viața și filosofia lui René Descartes*.

În revista *Ideea românească* din anul 1935, Arșavir semnează un articol întins pe mai multe pagini *Spectacolul; Cinematograful; Comicul; Rușii*. Articolul se desprinde din seria antecedentelor texte publicistice în sensul în care frazarea textului este sincopată. Ideile se exprimă prin fraze scurte, incisive, punctând, uneori epigramatic, nucleele-forță ale articolului.

Într-un alt articol apărut în revista *Ani* din 1935, Arșavir Acterian scrie despre un regizor de origine armeană, Rouben Mamoulian, care a reușit să se impună în industria filmului de la Hollywood.

Paginile de corespondență dintre Arșavir Acterian și Emil Cioran au rămas în manuscris până în momentul publicării acestora în volumul *Scrisori către cei de-acasă*, edițiile din 1995, 2004, 2010 și ulterior în volumul *Cioran, Eliade, Ionescu* în anul 2003. Scrisorile dintre cei doi congeneri și prieteni sunt scrise într-o perioadă îndelungată de timp, între 1933-1990, atât în limba română, cât și în limba franceză. Vom urmări etapele acestei corespondențe care va configura reperele unei prietenii autentice, în spiritul generației din care cei doi au făcut parte.

Între Jeni și Arșavir Acterian există câteva scrisori din perioada 1939-1944, Arșavir fiind cel care a scris mai mult, cu aceeași îngrijorare caracteristică pentru destinul familiei sale.

Scrisorile lui Arșavir către Jeni fac parte din categoria epistolelor de familie care conțin schimburi de informații despre cunoscuți, prieteni, despre evenimentele care au avut loc, despre stări și sentimente.

Partea a patra este dedicată lui Jeni Acterian, sora lui Haig și Arșavir. Nu a publicat nimic. A scris un jurnal, pagini de corespondență, a făcut parte din „generația pierdută”, a trăit precum congenerii săi, a căutat autenticul existenței ca o formulă de maximă trăire, a avut prieteni/prietene alături de care a fondat clubul „Pana Trăsnită”, a iubit și a trăit o perpetuă deziluzie în manifestarea iubirii, a citit în maniera lui *vivre à lire*, mereu, adaptându-se la un izvor nesecat al cărților din timpul ei și din alte vremi. A înțeles evenimentele istorice fără a participa în mod direct la ele, a căutat libertatea firii în nevoia de a fi independentă, altruistă, pacifistă în medierea neînțelegerilor. Jeni Acterian, mai presus de orice, a suferit de o boală cumplită, a luptat să depășească neputința fizică a maladii Hodgkin, a murit mult prea devreme, la doar 42 de ani.

Tot ce a trăit, tot ce a visat, tot ce a simțit a rămas scris în paginile *Jurnalului unei fete greu de mulțumit*. Despre Jeni Acterian se poate discuta doar în proximitatea acestui inedit jurnal, al cărui conținut a plasat scriitura feminină a anilor interbelici în topul cărților memorabile ale literaturii române.

Jeni a sfidat cu luciditatea, inteligența, cultura, erudiția și nu în ultimul rând cu farmecul specific familiei Acterian, examene, cursuri universitare, figuri emblematice de profesori, ideologia la modă a anilor interbelici, manifestările iubirii, dureri ale sufletului. A fost o figură feminină aparte prin viață și scriitură.

Publicarea *Jurnalului*, ediția princeps, în anul 1991, este, în totalitate, un act de restituire culturală extrem de important pentru literatura noastră, datorat, în exclusivitate, scriitorului Arșavir Acterian, unul din cei doi frați ai diaristei, în condițiile în care Jeni Acterian murise în anul 1958 și nu publicase nimic până atunci, și, mai ales, motivului

declarat de autoare de a nu-l face public niciodată. În momentul în care Arșavir Acterian se hotărăște să restituie jurnalul intim circuitului cultural, ajunge la violarea crezului intim al autoarei din timpul actului mărturisirii. Jeni Acterian nu și-a scris *Jurnalul* cu scopul declarat de a-l publica, de a-l pregăti, de a-l reciti pentru actul tipăririi și a-l deconspira, scop numit de Eugen Simion *infracțiunea* de a pregăti jurnalul pentru tipar.

Pentru Jeni Acterian jurnalul este un fel de iubire, de voluptate, din a cărui scriitură diaristică evadează la diferite intervale de timp și la care revine cu și mai mare miză: aceea a regăsirii de sine.

Fie că a fost receptat ca *roman erotic în maniera anilor 30, în descendența unor Camil Petrescu, Holban, Sebastian*, (Radu Ciobanu), fie că a fost privit drept *un roman, după cum este unul dintre cele mai bune, mai puternice jurnale intime din întreaga noastră literatură* (Paul Cernat) sau un *bildungsroman camuflat* (Gheorghe Glodeanu), *Jurnalul unei fete greu de mulțumit* rămâne o permanentă invitație la o lectură extrem de captivantă, de identificare cu propria gândire și sensibilitate, un model de libertate asumată, în deplin acord cu o întreagă generație descătușată de reguli, avântată în descoperirea vieții ca un plus de vitalism și creație. Teama de a nu rata și extrema sa luciditate au determinat-o să nu mai scrie și altceva, cu excepția jurnalului. Ar fi fost o foarte valoroasă romancieră pentru care stările angoasei, ale iubirii care se vrea trăită (dar căreia îi lipsește tocmai trăirea), ale fricii de moarte, ale plăcerii de a citi, de a-i radiografia pe ceilalți ar fi constituit materia primă a epicului pur, de o esență feminină remarcabilă.

În urma numeroaselor criterii de clasificare a jurnalelor, amintite de Eugen Simion în lucrarea de referință *Ficțiunea jurnalului intim*, Jeni Acterian ne-a lăsat, grație atenției și grijii lui Arșavir Acterian un *jurnal interior* (conform clasificării lui Gusdorf și a altor teoreticieni), un *jurnal personal intim* (după o clasificare de Michel Leleu), un *jurnal stendhalian, sobru, exact, autentic* (așa cum îl clasifică Eugen Simion), un *jurnal personal*, un *jurnal psihologic*, un *jurnal adevărat*, un *jurnal de idei*.

Cauzele ratării scriitoarei ca împlinire a destinului sunt obiective și subiective. Obiective pentru că familia Acterian nu se descurcă financiar foarte bine, iar cei trei frați au deseori dificultăți legate de lipsa sau insuficiența banilor. Este unul din motivele pentru care Jeni Acterian se angajează la C.A.F.A. (Casa Autonomă de Finanțare și Amortizare). Ratarea este o stare asumată pe care Jeni Acterian o trăiește din plin. Nu încearcă să ocolească acest sentiment și doar luciditatea îi asigură detașarea de ceea ce, inerent, trăiește.

Jurnalul își manifestă, în cazul lui Jeni Acterian, funcția sa terapeutică. Salvează o conștiință superioară de la contaminarea cu morbul neputinței.

Să revenim la altă temă prezentă și revelată în paginile jurnalului: plictiseala. Autoarea jurnalului se plictisește aproape tot timpul: acasă, la școală, la cursuri, la câte o întâlnire amoroasă. Prea multă luciditate nu îi mai dă dreptul la vis, la reverie, motiv pentru care exclamă în jurnalul său: *Miracolele încetează să fie interesante imediat ce sunt explicate.*

Remediul pentru evitarea plictiselii este ca *ființa greu de mulțumit* să întâlnească iubirea, cel puțin în perioada în care își dorește să trăiască dragostea cu toată ființa ei. Însă luciditatea și adâncă introspecție prin care este *filtrat* sentimentul de iubire nu permit manifestarea plenară a acestui minunat sentiment. Prima relație care se finalizează printr-o relație sexuală este destinată unei nefericiri totale și chinuitoare. Alexandru, notat în *Jurnal Alex.* sau S. nu pare a corespunde deloc idealului masculin al lui Jeni și lupta pe care o dă cu sine ca să-l uite este memorabilă.

Jeni Acterian e pregătită să iubească, dar nu poate să se lase iubită și nici măcar nu poate să-și disocieze sentimentele de luciditatea atotdevoratoare. Iubirea ca joc nu îl poate juca, nu are partenerul potrivit și nici structura ludică necesară intrării într-un rol al seducției. Luciditatea extremă a scriitoarei nu o poate face să trăiască frivolitatea iubirii. Și, cu toate acestea, Jeni Acterian nu își poate reprima suferința din iubire. Ca într-un cortegiu funerar, are grijă să îl îngroape pe S. și să se reîntoarcă la el pentru a-l pomeni!

Din plictiseala exterioară se naște freamătul interior, plenitudinea simțurilor, trăirea. Și este vorba de iubire, de apariția sentimentului erotic. Însă mai puternică experiență decât iubirea este obsesia thanatică a scriitoarei. Jeni Acterian trăiește mereu în proximitatea morții care îi declanșează adevărate fobii, frici, temeri și distrageri din planul cotidianului.

Jeni Acterian preferă să trăiască dimensiunea personală a istoriei și să fie o victimă a războiului, din a cărui cauză nu poate pleca în Franța pentru bursa doctorală la recomandarea profesorului Dupront.

În „tânăra generație” trăiește, social, cultural vorbind, Jeni Acterian. Mircea Eliade este liderul informal al generației, personalitatea care le va oferi, prin puterea exemplului personal, prin stabilirea unor reguli de studiu personal, premisele afirmării spiritului creator. Jeni Acterian este o piesă importantă în ansamblul generației tinere interbelice. Se formează alături de profesorii ei, colegi și, mai ales, prieteni, pentru că are vocația prietenilor adevărați și eterne. Dar dincolo de toți acești prieteni, există cartea, prieten formator al personalității, minții, sensibilității. Jeni Acterian citește enorm și așa se formează, ca și cum ar depăși obstacole după obstacole. Cartea este instrumentul magic alături de care călătorește în nesfârșita căutare de sine, prin cultură și cunoaștere. Jeni Acterian studiază într-un stil extrem de interesant: citește foarte mult în preajma examenului de bacalaureat și în sesiuni: câte 18-

20 de ore pe zi, examenele le trece cu ușurință, promițându-și că anul viitor va învăța mai mult și mai bine! De aici se desprinde și capacitatea diaristei de a analiza critic pe cei din jur, fiind foarte exigentă, atât cu profesorii, cât și cu prietenii, colegii, chiar și cu frații ei.

Cărțile o dezvăluie ca pe o ființă inedită, foarte inteligentă, vioaie, gata oricând să emită o judecată critică, pregătită de dialog, foarte ageră în raționamente. Suferința neîmpărtășirii iubirii o preschimbă într-o ființă lucidă, ironică, o forță declanșată în lupta între sexe, mereu tristă și dezamăgită, dar neînvingătoare. Jeni Acterian, o ființă greu de cunoscut și de mulțumit!

Desigur, textul scris de Jeni Acterian este un jurnal intim, supus legilor și principiilor diarismului, dar acest jurnal poate fi oricând interpretat folosind grila unui roman existențialist al perioadei interbelice: scriitura la persoana I, subiectivitate și autenticitate, prezența personajului-narator-martor, demitizarea vieții și a dimensiunii thanatice a existenței, autoanaliza sunt specifice generației '30, încât Jeni Acterian scrie proză de cea mai bună calitate, în contextul epocii sociale și culturale pe care o traversează, uzând de o luciditate ieșită din comun. *Jurnalul unei fete greu de mulțumit* poate fi oricând interpretat ca roman de dragoste, bildungsroman, roman involuntar, roman al lecturilor.

Întreaga corespondență a lui Jeni Acterian a apărut la editura Ararat în 2005, ediție îngrijită de Fabian Anton. Există în acest volum scrisori către (într-o menționare a ordinii din volum): Arșavir Acterian, Emil Botta, Cioran, Eliade, Radu Sighireanu, Clody Bertola, Alice Botez.

Partea a cincea este dedicată cercetării, în presa armeană din România, a articolelor-recenzii despre publicistica lui Haig/Arșavir Acterian sau a lansărilor de carte a scriitorilor Acterian, evenimente care au avut loc mai ales în prezența reprezentanților Uniunii Armenilor din România.

Comunitatea armenilor din România a editat, de-a lungul timpului, două reviste: *Ararat* și *Nor Ghiank*. *Ararat* este o revistă care este prezentă în peisajul publicisticii interbelice, din 1924, la București și este scrisă în întregime în limba română. Și-a reluat aparițiile din 1990, fiind un periodic al Uniunii Armenilor din România. A doua revistă, *Nor Ghiank* apare din anul 1950; este o publicație bilingvă (armeană și română) a Uniunii Armenilor din România, care are în componența sa un supliment în limba română. În aceste două reviste au fost semnalate mai multe cronici și recenzii consacrate publicării unor volume/articole ale scriitorilor Acterian, cu scopul de a le restitui manuscrisele culturii/literaturii armenice și naționale. În acest sens, considerăm util demersul nostru de a cerceta seria de articole destinate receptării operelor scriitorilor Acterian.